

ženě imaginárních základech a domněnkách, které nelze nijak dokázat ani vyvrátit, jedná se nepochybně o velmi zajímavý a originální historiografický příspěvek, který by neměl být přehlédnut.

Anna Pazourková

Paul LENORMAND, Čechoslováci ve válce. Od Mnichova po studenou válku, Brno, Lin-gua, 2024, 352 s., ISBN 978-80-7700-054-3

Pomerne rýchlo po vydaní francúzskeho originálu *Tchécoslovaques en guerre. De Munich à la Guerre froide* sa na českom a slovenskom knižnom trhu objavil tento zaujímavý príspevok k štúdiu premeny československej vojenskej kultúry v dramatickom období rokov 1938–1948. Autorom publikácie je historik pôsobiaci na univerzite Paris-Nanterre, ktorý patrí k mladšej generácii francúzskych bohemistov, pričom kniha vychádza z jeho dizertačnej práce.

Recenzovaný titul predstavuje komplexnú analýzu premeny československej vojenskej kultúry, chápanej ako systém predstáv, identít, symbolov a neformálnych pravidiel, ktoré formujú zdieľaný myšlienkový svet brannej moci. Jeho prístup umožňuje prepojiť tradičné inštitucionálne dejiny so skúmaním každodennej praxe, incidentov a príbehov jednotlivcov, ktoré formovali fungovanie ozbrojených zložiek. Vďaka bohatému archívnemu výskumu a schopnosti kombinovať pohľad „zdola“ s makrohistorickými trendmi sa dielo stáva cenným zdrojom poznatkov o procesoch ovplyvňujúcich vojenskú kultúru v období tesne pred, počas, ale aj po druhej svetovej vojne. Je potrebné poznamenať, že viaceré z tém bola v posledných rokoch spracované, napríklad otázka národnostného zloženia zahraničnej armády v prácach Zdenka Maršálka či účasti československých žien v uniformovaných jednotkách na západnej fronte (Karolína Stegurová) a východnej fronte (Alena Flimelová a Roman Štér). Recenzovaná monografia ich však sleduje v širšom kontexte ako súčasti mozaiky premien československého vojenstva. Je rozdelená do troch hlavných častí, pričom každá z nich detailne mapuje obdobia vývoja československej vojenskej kultúry.

Prvá časť, poeticky pomenovaná ako „Lípa čierně zbarvená“, čím symbolicky odkazuje na znak československého vojenstva v tieni nacizmu, sa venuje obdobiu od roku 1938, kedy sa začali prejavovať zásadné krízy v Československu, cez následnú okupáciu a rozpad štátu, až po vznik viacerých vojenských subjektov v rámci Protektorátu Čechy a Morava a nemeckého satelitu Slovenskej republiky. Zároveň sa venuje aj jednotlivým skupinám zahraničného a domáceho odboja. Autor poukazuje na to, že vojenská kultúra, ktorá sa sformovala počas medzivojnovej republiky, sa v reakcii na dramatické politické a vojenské udalosti sledovaného obdobia transformovala iba postupne. Napríklad prechod podstatnej časti slovenskej armády do povstaleckých a neskôr partizánskych formácií dáva do súvislosti so socializáciou drvivej väčšiny slovenských dôstojníkov v kultúre medzivojnovej armády. K vytvoreniu nezávislej „slovenskej“ vojenskej kultúry za krátku dobu trvania Slovenského štátu nedošlo. Rovnako poukazuje, že nedošlo ani k úspešnej recepcii vojenskej kultúry nacistického Nemecka.

Autor venuje pozornosť aj občanom bývalého Československa, ktorí bohužiaľ stále vypadávajú z hlavného príbehu československej druhej svetovej vojny. Konkrétne išlo o predstaviteľov národnostných menšín, alebo napríklad žien, ako aj vojakov slúžiacich vo Wehrmachte, alebo armáde Slovenského štátu. Autor sa síce dopúšťa istých zjednodušení (napríklad nekriticky použitá fráza o prebratí slovenského národa z tisícročného spánku pôsobí pre poučeného čitateľa značne nevhodne), tie však nič neuberajú autorovmu zámeru poukázať a pestrosť druhovojnovej skúsenosti občanov rozbitého Československa.

Druhá časť, „Lípa zeleně zbarvená“ sa zameriava na obdobie tretej Československej republiky, ktorého vojenské aspekty bývajú často opomínané. Autor popisuje, ako skúsenosť z interakcie rôznych vojenských kultúr počas druhej svetovej vojny formovala identitu a prax armády obnovenej republiky. V tejto časti je podrobne rozobraný prechod armády z apolitickej a profesionálnej inštitúcie k politizovanej organizácii, ktorá sa nestala len nástrojom vojenskej obrany, ale aj spoločenskej mobilizácie. Do diskusií o povahe tzv. tretej republiky zapadá poznatok, že premena brannej moci v politizovanú inštitúciu nebola výsledkom výlučne komunistického vplyvu, ale bola podmienená širšou dobovou spoločenskou a politickou atmosférou. Autor tvrdí, že na tento proces mali svoj podiel aj explicitné antikomunistické sily, čo bol jeden z dôvodov, prečo bola armáda držaná mimo hlavné udalosti februára 1948. Komunisti ju nevnímali ako dostatočne lojálnu.

Tretia časť „Lípa rudě zbarvená“ sa venuje obdobiu od roku 1948 do 1958, kedy obzvlášť od roku 1951 došlo k masovej militarizácii a sovielizácii armády, ako aj celej spoločnosti. Kniha končí v období nastupujúceho československého post-stalinizmu, ktorého vojenské rozmery si zasluhujú detailnejšiu pozornosť. V kapitole autor detailne popisuje radikálne zmeny, ktoré nastali obzvlášť po nástupe Alexeja Čepičky do funkcie ministra obrany, a zároveň zdôrazňuje existenciu kontinuit napriek radikálnemu prelomu na začiatku päťdesiatych rokov. Za kľúčový politický moment označil pád ministra Čepičky, ktorý symbolizuje zlom v politicko-ideologickej štruktúre armády. Pre hlbšie pochopenie premeny československej brannej moci v Československú ľudovú armádu autor sleduje aj premenu dôstojníckeho zboru. A to cez masové perzekúcie, zmenu smerovania militarnej kultúry pevne naviazanej výhradne na sovietsky vzor a hlavne prispôsobenie sa novým pomerom zo strany vojakov slúžiacich v predchádzajúcich obdobiach.

Jednou z ústredných kategórií, ktoré monografia analyzuje, je otázka národnosti. Úvod diela načrtáva mnohonárodnostné dedičstvo medzivojnovej brannej moci, ktoré si Československo prevzalo z Rakúsko-Uhorska. Avšak historické udalosti — rozpad prvej republiky, nemecká okupácia, protičeské represie, existencia slovenskej štátnosti a povojnový odsun Nemcov — viedli k zásadnej premene národnostnej otázky v armáde. Vojenská kultúra sa postupne zúžila na vzťah medzi dvoma štátotvornými národmi, pričom menšinové práva a skúsenosti z Rakúsko-Uhorska boli marginalizované. Lenormand zároveň ukazuje, že tento proces bol priamo spätý s vlnou povojnového panslavizmu a adoráciou Sovietskeho zväzu, zakorenených aj v domácich národných tradíciách. Dôležitým dôsledkom týchto procesov bolo vytlačenie povedomia o službe občanov etnicky rozmanitého pôvodu v rámci vojenských štruktúr. To malo ďalekosiahle dôsledky pre formovanie armády, napríklad v otázke povinnej vojenskej

služby maďarskej menšiny v povojnovom Československu, ako aj historickej pamäte. Konkrétne v rámci (ne)pripomínania pôsobenia vojakov rusínskeho a židovského pôvodu v armádach zahraničného odboja, ktorí pritom tvorili v niekoľkých obdobiach väčšinu mužstva na Východe aj na Západe. Mimo otázku národnostnú sa autor venuje aj (vynútenému) otvoreniu služby žien v československej brannej moci.

Ďalšou kľúčovou problematikou je postupná politizácia československej armády. Autor začína popisom obdobia, kedy armáda fungovala ako apolitická a profesionálna inštitúcia. Už po Mníchove však dochádza k postupnému rozpadu tohto ideálu, keďže armáda sa stáva najprv nástrojom stabilizácie autoritatívnej druhej republiky a hlavne politického exilu ako aj domáceho odboja. Kniha zdôrazňuje, že proces politizácie bol postupný a významnú rolu hrala neprekvapivo ideologizácia jednotiek na východnom fronte. Autor správne zdôrazňuje úlohu osvetových dôstojníkov, ktorí sa postupne dostávali pod dominantný vplyv komunistickej strany, ale ich pôsobenie je omnoho širšie než čistá politická indoktrinácia. Tu sa však autor dopúšťa chyby. Inštitút osvetového dôstojníka nevznikol v československej brannej moci v Sovietskom zväze v roku 1942, ale už v revolučnom Rusku v roku 1917. Od československých légii v Rusku ho prebrala aj medzivojnová armáda (plus tu bola aj kontinuita s rakúsko-uhorskými politickými dôstojníkmi pôsobiaciimi behom prvej svetovej vojny, ale táto problematika ešte potrebuje detailnejší výskum). V roku 1942, a samozrejme v povojnovom a pofebruárovom období, získala však v rámci politizácie armády pozícia osvetového dôstojníka nový kvalitatívny rozmer.

Posledným okruhom, ktorý dielo podrobne analyzuje, je sociálna štruktúra armády a premeny vzťahov medzi dôstojníckym zborom a mužstvom. Monografia sleduje, ako sa vnútorné vzťahy menili v priebehu vojnových a povojnových rokov, a ako vznikali konkurenčné centrá — zahraničný odboj, domáci odboj, partizánske skupiny a tradiční dôstojníci —, ktoré viedli k prehodnocovaniu hierarchií a funkčných vzťahov v armáde. Autor tiež upozorňuje na to, že obdobie masovej sovietskej začiatkom päťdesiatych rokov prinieslo radikálnu zmenu, ktorá sa prejavila nielen v politicko-ideologickom, ale aj sociálnom a kultúrnom usporiadaní ozbrojených zložiek. Tento proces, sprevádzaný budovaním nového komunistického režimu a jeho „ostrou“ stalinistickou fázou, viedol k sociálnej degradácii dôstojníckeho zboru, ktorý bol, napriek významným profesionálnym kvalifikáciám, zbavený svojej tradičnej prestíže a spoločenského uznania. Vďaka využitiu materiálov zbieraných osvetovými dôstojníkmi a výskumom vojenského súdnictva sa však darí zachytiť aj fungovanie radových, povinnú službu konajúcich vojakov. Tí neboli pasívnou tvárnou masou, ale svojbytnými (ba svojhlavými aktérmi), ktorých konanie proti reguláciám dôstojníkov a predpisov v niektorých prípadoch vynucovalo zmenu chovania armádnej hierarchie, ktorá samozrejme nemohla priznať stratu kontroly, alebo autority.

Monografia *Čechoslováci ve válce* predstavuje cenný, do značnej miery syntetizujúci príspevok k štúdiu sociálnych a kultúrnych dejín československého vojenstva. Poskytuje detailný prehľad o transformačných procesoch v ozbrojených zložkách a zároveň zdôrazňuje, ako sa vojenská kultúra vyvíjala v interakcii s širšími spoločenskými, politickými a národnostnými zmenami. Nejedná sa o prípadové štúdiu, ale snahu o zachytenie širších trendov vo vývoji vojenskej kultúry a vo vysvetlení toho, ako sa z medzivojnovéj, mnohonárodnostnej a apolitickej brannej moci stala armáda

„ľudová“, silno politizovaná a napriek jej miestu v komunistickom režime paradoxne sociálne menej rešpektovaná. Práve sledovanie postupných premien vytvárajú o tom, ako sa menili nielen formálne inštitúcie, ale aj neformálne praktiky, ktoré definovali každodenné fungovanie armády.

Práci sa metodologicky precízne a zároveň prístupne podarilo vo svojom výklade premostiť medzery medzi inštitucionálnymi dejinami československej brannej moci a jej každodennou sociálnou realitou. Občasné zjednodušenia a drobné chyby zásadne neovplyvňujú jej silné miesta, snáď sa jej dá ešte vyčítať isté slabiny v redakcii českého prekladu, keď aj francúzštinu neovládajúcemu čitateľovi sa vnucuje pocit, že niektoré nuansy neprežili preklad českých a slovenských prameňov do francúzštiny a späť. *Čechoslováci ve válce* však sú dielom, ktoré nielenže rozširuje naše chápanie vojenských transformácií v turbulentnom období 20. storočia, ale aj otvára nové perspektívy pre ďalší výskum a diskusiu o kultúrnych dejinách armády.

Michal Cáp

Petr WOHLMUTH (ed.), *Vojáci věčné války. Militární reenactment v českých zemích mezi historickou rekonstrukcí a nevyřízenými účty dějin*, Praha, Karolinum, 2024, 491 s., ISBN 978-80-246-5997-8

Čtenáře se zájmem o dějiny ve veřejném prostoru mohla v poslední době zaujmout knižní novinka, jež se věnuje militárnímu reenactmentu. Autoři se inspirovali interdisciplinárními reenactment studies a aplikovali výzkumné přístupy rozvinuté v programových syntézách¹ tohoto mladého oboru na české prostředí. Poměrně objemná kniha (491 stran) se v jednotlivých kapitolách zaměřila na klíčové trendy v českém militárním reenactmentu. Editor a hlavní autor práce, Petr Wohlmuth, se věnuje reenactmentu wehrmachtu a zbraní SS, dále „indiánským válkám“ v severní Americe v letech 1757–1763 a též aktivitám zaměřeným na habsburskou armádu v pevnostním městě Terezín. Lenka Hadarová nahlíží téma z perspektivy genderové teorie a zkoumá ženské aktérky reenactmentu husitských válek, třicetileté a druhé světové války. Přemysl Vacek se věnuje aktivitám reenactorů raného středověku. Jiří Hlaváček sleduje „mírový“ reenactment Československé lidové armády a šířeji zkoumá roli zbraní v těchto praktikách. Hlavní zdroj pro výzkum soudobého českého reenactmentu představuje 87 rozhovorů s jeho aktéry a aktérkami. Autorský tým pořídil tyto rozhovory metodou orální historie v letech 2022 až 2024.

Autoři produktivně pracují s metodologickými inspiracemi z reenactment studies. Využívají především koncepty autenticity, produkce historického významu, historické subjektivity, nostalgie či imerzivity a performativity (potažmo hry). Tyto konceptuální perspektivy se funkčně propojují s hlavními výzkumnými otázkami, které si kolektivní monografie klade: Co to znamená být dnes vojenským reenacto-

¹ Vanessa AGNEW — Jonathan LAMB — Juliane TOMANN (edd.), *The Routledge Handbook of Reenactment Studies*, New York 2020; Vanessa AGNEW — Juliane TOMANN — Sabine STACH (edd.), *Reenactment Case Studies. Global Perspectives on Experiential History*, New York 2022.